

DE ZEE,
DE ZEE ALLEEN

ROMAN OVER BETZY AKERSLOOT-BERG

TINEKE HENDRIKS

Het is 1875 als de Noorse Betzy Berg richting Lapland vertrekt, een leven van reizen en schilderen tegemoet. Omdat haar ouders geen geld hebben voor een kunstopleiding ontwikkelt ze haar talent op eigen kracht. Ze reist naar München en Den Haag, waar ze een leermeester vindt in Hendrik Mesdag, die haar samen met zijn vrouw Sientje onder zijn hoede neemt. Betzy is echter te eigenzinnig voor een rustig bestaan in de Haagse kunstwereld, ze gaat liever op walvisjacht.

In haar leven lijkt geen plaats voor een echtgenoot, totdat ze trouwt met de Nederlandse Gooswinus Akersloot. Ze vestigen zich op Vlieland, waar haar atelier uitkijkt op de Zuiderzee. Ze blijft onvermoeibaar schilderen en reizen. In haar eentje zwerft ze langs de Europese kust, van de Noordkaap tot Napels en terug. Waar ze ook komt, schildert ze de zee, het liefst in een vliegende storm.

De zee, de zee alleen is een avontuurlijke roman over het leven van de Noorse kunstschilder Betzy Akersloot-Berg (1850-1922).

'De zee, de zee alleen is een roman waar de gretigheid van afspat. Geschreven met dezelfde toewijding en energie als waarmee Betzy Akersloot-Berg de zee schilderde.'

– Vonne van der Meer

Tineke Hendriks (Den Haag, 1949) begon haar schrijvende leven na een carrière in de hulpverlening met korte verhalen en jeugdboeken. *De zee, de zee alleen* is haar tweede roman.

www.uitgeverijorlando.nl

9 789083 146881

TINEKE HENDRIKS

De zee, de zee alleen

Roman over het leven van Betzy Akersloot-Berg

uitgeverij
ORLANDO

© 2021 Tineke Hendriks

© 2021 Uitgeverij Orlando bv, Amsterdam

Deze uitgave kwam mede tot stand door bemiddeling van
Het kantoortje van Remco, literair agent te Amsterdam

Omslagontwerp Mariska Cock

Omslagbeeld Sientje Mesdag-van Houten, *Portret van Betzy Berg*

© Foto auteur Chris van Houts

Zetwerk Pre Press Media Groep

ISBN 978 90 831468 8 1

NUR 301

www.uitgeverijorlando.nl

Christiania 1870

‘Wat loop je toch snel!’

Betzy keek opzij. ‘Zo loop ik altijd.’

‘Dat bedoel ik,’ zei Caroline, die haar rokken opnam om over een plas te stappen. ‘Ik kon je op de heenweg al niet bijhouden en nu helemaal niet meer.’

Betzy hield haar pas in. ‘Trek dan ook andere schoenen aan als we boodschappen moeten doen.’

‘Van die klompen zoals jij aanhebt, zeker?’

‘Waarom niet?’ Ze keek naar haar platte rijglaarzen. ‘Daar kun je namelijk op lopen. We moesten de halve stad door.’

‘Ik ben daar gek.’ Caroline trippelde door een plas die te groot was om overheen te stappen en bleef staan om haar linnen schoentjes te inspecteren. ‘Kijk toch, die krijg ik nooit meer schoon.’

‘Schiet nou eens op.’ Betzy gebaarde naar haar mand. ‘*Mor* heeft dit nodig voor het middageten. En zie je die donkere lucht? Er komt weer een bui aan.’ Ze had het nog niet gezegd of de regen gutste neer. Met een kreet schoot Caroline onder de overkapping van een stalhouderij. Betzy volgde en samen drukten ze zich, tussen de zadels en de hoofdstellen, tegen de muur om een uitrijdend tweespan met een berline te laten passeren. De paarden briesten toen ze de buitenlucht roken en bogen hun hoofden onder de harde regenstralen. De achtergebleven paarden hinnikten en schopten tegen de schotten van hun boxen.

Betzy zette haar mand neer en keek naar de regen en het water dat de passerende rijtuiggen opwierpen. Regen in de stad was an-

ders dan regen op het land, dat had ze al een paar keer opgemerkt. In Overud friste alles op van een bui. Er parelden kleurige druppels aan elke tak of spriet, de berken en sparren roken sterker dan daarvoor en boven de heuvels trokken wazige sluiers op. In de stad regende het stof weg, maar het stadsvuil en de paardenvijgen verstopten de goten tot de straten blank stonden.

Een paar maanden geleden waren ze verhuisd naar Christiania. *Far* had het landgoed en de houtvesterij bij de Zweedse grens verkocht en werk gevonden in de hoofdstad. Ze miste Overud meer dan ze voor mogelijk had gehouden, maar nu kon ze eindelijk teken- en schilderles nemen. Ze was twintig. Het werd tijd om haar leven richting te geven.

De regen hield lang aan, in stralen kletterde hij neer. Steeds meer mensen zochten hun heil onder de overkapping, veel van hen mager en hologig. Ook armoede was hier anders, ontdekte ze. Op het land zag je weleens zwervers of broodmagere boerenkinderen. Als je keek naar de vodderige kleren en de schoenen met gaten, leek hier bijna iederéén behoeftig. Een man raapte een sigarenpeuk op. Een opgeschoten jongen zakte op de grond en legde uitgeput zijn hoofd op zijn knieën.

Ze duwde de onvrede die haar besloep weg en concentreerde zich op de lucht en op een torenklok. ‘Het klaart op. Zullen we gaan? Ik moet daar nog een boodschap doen.’ Ze wees naar een zijstraat aan de overkant.

‘Wat voor boodschap? Die weg gaat naar de haven.’

‘Weet ik. Maar daar is ook een papierwinkel. Ik heb potloden nodig.’

‘Pff... potloden. Moet ik daarvoor omlopen? Ik heb nu al blaren.’

Betzy beet op haar lip om niet te zeggen dat dat door haar schoenen kwam. ‘Weet je wat? Als jij de mand meeneemt, doe ik die boodschap alleen.’

‘Mor heeft gezegd dat we bij elkaar moeten blijven.’

‘We zijn bijna thuis. Je weet de weg toch? Ik kom zo.’

‘Nou goed.’ Caroline pakte de mand op. ‘Ga maar. Kan ik tenminste in mijn eigen tempo lopen.’

‘Ik ook,’ zei Betzy over haar schouder. Ze stak schuin de straat over en sprong over de goot naar de stoep waar ze omhoogkeek om de laatste regendruppels en de frisse wind op haar gezicht te voelen. Neuriënd zette ze er de pas in. Het woord ‘haven’ had haar op een idee gebracht.

In de papierwinkel moest ze op haar beurt wachten. Ongeduldig ging haar blik langs de vakken met de vellen en de rollen, de plank met schetsboeken en de kast met de kleine spullen: potloden, penselen, pastelkrijt, verf. Alles te ver weg om kleuren of details te onderscheiden. De winkelbediende was een kromgetrokken man die moeizaam bukte en reikte naar het verlangde en met elke klant een praatje aanknoopte. Zou ze hem de verf laten uitstellen om op haar gemak een keuze te maken? Nee, dat zou te lang duren, hoe verleidelijk het ook was. Ze had alleen potloden en papier nodig.

Haar vader vroeg weleens of ze haar potloden opat, zo snel werden ze tot onhandige stompjes. Maar als ze hem haar tekeningen liet zien, knikte hij waardierend. Zelf was ze minder tevreden. Het werd nooit zoals ze het in haar hoofd had. Ook haar verfwerk niet. Ze durfde wat ze maakte niet eens ‘schilderijtjes’ te noemen.

Ze had de kunst afgekeken bij een oom, een eenzellige man met een ezel in de woonkamer en dozen vol verf en penselen. Hij liet haar zien wat hij daarmee deed en na een tijdje mocht ze het zelf proberen. Bij elk familiebezoek leerde ze iets bij. Ze kreeg complimenten van ooms en tantes en soms viel het woord ‘talent’. Toch hield ze zelf het gevoel dat een échte schilder, iemand die alle geheimen kende, het beter zou doen.

Nog twee klanten voor haar. Nog één. Toen ze aan de beurt was, legde de bediende haar omstandig het verschil uit tussen har-

de en zachte potloden, iets wat ze al lang wist. Over het verpakken van haar aankopen deed hij nog langer zodat ze, bijna trappend van ongeduld, wachtte tot hij klaar was en naar de deur strompelde om die voor haar open te houden.

Buiten was het droog. Ze sloeg de drukke weg naar de haven in en snoof gretig de haar tegemoetkomende geur van rook, teer en zee-lucht op. Rijtuigen en zwaarbeladen wagens ratelden langs en ze moest telkens uitwijken voor sjouwers en matrozen die breeduit de stoep in beslag namen.

In de stegen die de hoofdweg kruisten, viel haar blik op kinderen die op blote voeten in de plassen scharrelden. Hun vaders hingen tegen de muren, hun moeders sjouwden met emmers. Hun schelle stemmen galmden tegen de muren van hun woningen, die nauwelijks de naam verdienden. Hoge, grauwe blokken met verve-loze deuren en lappen voor de ramen.

Haar ouders vonden ongetwijfeld dat ze weg moest blijven uit deze buurt, maar waarom zou ze? De mensen in de stegen leken eerder uitgeblust dan vijandig en de mensen in de doorgaande straat hadden te veel haast om haar te zien. Bovendien was ze niet, zoals Caroline, uitgedost alsof ze naar de kerk ging. Toch kon ze opnieuw een gevoel van onvrede – of was het schuldgevoel? – niet onderdrukken. Wat had God met deze ellendige armoede voor? Was het een straf, een boetedoening voor begane zonden? Of moest ze zich dat niet afvragen en erop vertrouwen dat Hij zijn redenen had en barmhartig was?

Toen ze de straat verder afliep en in de verte de fjord zag, verdween haar onvrede. De wolken boven het water dreven uiteen en maakten plaats voor hel zonlicht dat schitterde in het water.

De haven was een spektakel. Stoomschepen, roeiboten, een woud van masten. Hoge stapels kisten en balen. Klapperende zeilen, piepende takels en overal een gedrang van mensen en karren.

Ze zocht een plaatsje bij een houtloods, net buiten het gewoel. Links lag een reusachtig stoomschip waar lange rijen mensen aan boord gingen: veel jonge mannen en gezinnen met schreeuwende vaders en moeders die angstig de kinderen bij elkaar hielden. Iedereen was bepakt en bezakt en de mannen sleurden zware kisten aan boord. Landverhuizers. Far had over hen verteld. Arme boeren uit de bergen die het niet meer redden op hun schrale grond en door misoogsten geen andere uitweg zagen dan hun geluk in Amerika te zoeken.

Rechts lag een groot jacht met matrozen die op commando de zeilen hesen. Er klonk een doffe scheepshoorn en het trok in haar buik van verlangen om aan boord te gaan en de wijde fjord uit te varen. Ooit zou ze dat doen. Dat had ze zich als kind al voorgenomen toen ze voor het eerst de Christianiafjord zag.

Ze legde haar tas op een stapel planken en scheurde het papier van haar aankopen: drie potloden en een dik schetsboekje met een harde kaft dat ze onmogelijk had kunnen weerstaan. Ze sloeg het open en begon, haar rug tegen de loods, de schepen en het door-kijkje naar het water te tekenen. De mensen liet ze weg, de boten waren al moeilijk genoeg. Een paar jaar geleden had ze tekenles gehad van een zekere meneer Solbakken, maar die gluurde liever naar de boezem van zijn leerlingen dan dat hij hun iets bijbracht over perspectief, al stond er deftig TEKENONDERRICHT VOOR JONGE DAMES op zijn voordeur.

Toen ze moe werd van het staan, ging ze op de planken zitten. Het boekje was te klein voor een complete tekening, dus ze moest zich behelpen met het vastleggen van gedeelten en details, steeds opnieuw een blad omslaand. Het water was het moeilijkst. Met de tong tussen haar lippen gaf ze de richting van de stroming aan en de kabbelende golven tegen de schepen en de rotsen in de verte. Na een tijdje was ze tamelijk tevreden. Thuis zou ze de schetsen op een groot papier overnemen en tot een geheel maken. Ze sloeg het boekje dicht en stopte het met de potloden in haar tas.

Toen er boven haar hoofd een stem klonk en een paar mannenbenen in vuile laarzen voor haar bleven staan, keek ze op. Een jas met olievlekken, een verwilderde baard en een paar ogen die haar schuw aankeken. De man mompelde iets in een taal die haar Pools of Russisch leek.

‘Wat zegt u?’

Hij schoof zijn duim en wijsvinger over elkaar en vroeg het luider. ‘Hoeveel?’

Ze sprong op en schudde heftig haar hoofd, haar tas tegen haar borst geklemd. Haar tekeningen waren niet te koop. De man haalde zijn schouders op en verdween. Verbaasd liep ze naar huis tot ze opeens besefte dat de man niet haar schétsboekje had willen kopen. Blozend bleef ze staan en begon toen te lachen. Jammer dat ze niemand over dit misverstand kon vertellen.

Het was nog steeds vreemd om thuis aan te bellen. In Overud waren de deuren altijd open. Hier moest ze eerst door een hal en een trappenhuis om bij hun voordeur te komen. Signe deed open, pakte haar natte jas en hoed aan en fluisterde: ‘Uw moeder is boos, *frøken* Betzy.’

‘Dat dacht ik al,’ fluisterde ze terug.

In de huiskamer zat mor aan de afgeruimde eettafel en oefende Duitse woordjes met Helga en Caroline. De kleintjes speelden aan haar voeten. Ze stak meteen van wal. Wáárom had ze Caroline alleen gelaten en wáár was ze al die tijd geweest?

Betzy liet het langs zich heen gaan. Haar vingers jeukten om de schetsen uit te werken. ‘Het spijt me, mor, ik ben de tijd vergeten in de papierwinkel.’

‘Onverantwoordelijk, Betzy. Ik heb er geen ander woord voor. Er had Caroline, en jou trouwens ook, van alles kunnen overkomen. We zijn hier in de stád. Als oudste hoor je het goede voorbeeld te geven. Een meisje loopt niet alleen op straat. Hoor je me, Betzy?’

‘Ja mor, ik hoor u.’ Ze had liever de rechttoe rechtaan boosheid

van haar vader. Dat was een donderbui waarna de lucht was opgeklaard. Het gezeur van haar moeder was een mug die zich niet liet doodslaan.

‘Kijk nou hoe je erbij loopt. Je haar is los, je hebt een kleur alsof je hebt gehold en je rokken drijven. Til je rokken op als je op straat loopt. Caroline komt toch ook niet thuis met drijfnapte zomen?’ Mor maakte een machteloos gebaar. ‘Wat er van jou moet worden, ik weet het niet. Je bent te onstuimig en veel te eigen-gereid. Dat past een meisje niet. Hoe vaak moet ik dat nog zeggen? Als je zo blijft, is er geen man die jou wil hebben.’

‘Ik wil geen man.’

‘Je weet niet wat je zegt. Wat moet je anders?’

Betzy tilde haar jengelende broertje op en nam hem op schoot voor een kietelspelletje. Hij schaterde het uit. Na een paar keer zette ze hem terug op de grond en greep haar tas om in de slaapkamer haar schetsen uit te werken. Ze kon dat onmogelijk in de huiskamer doen.

‘Het eten is op, dat begrijp je zeker wel?’

‘Ik begrijp het, mor. Ik pak wel wat brood bij Signe.’

‘En daarna moet je het jurkje van Olga afmaken. Dan kan ze het zondag aan naar de kerk. En denk ook aan de hoed die je voor mij zou garneren.’

‘Vanavond,’ zei Betzy, en ze ontsnapte voordat mor nog meer klusjes verzon.

In de slaapkamer, die ze met haar jongste zusje Helga deelde, legde ze haar nieuwe potloden op het tafeltje bij het raam. Ze nam een groot vel papier, opende het schetsboekje en ging aan het werk, tot er uit de slaapkamer van haar ouders een driftige stem klonk. ‘Stráks, Bærtha. Stráks zeg ik toch! Over een week of zo.’

‘Dat zeg je altijd. Er is nu geld nodig, Caspar. Nu! Ik kan Signe niet eens betalen.’

‘Ik heb het niet, Bærtha. Dat zeg ik je toch! Alles is opgeslokt door de verhuizing!’

‘Ja, omdat jij...’

Betzy sloeg haar handen voor haar oren, net zo lang tot er een deur dichtsloeg en een stilte viel. Een gezegende stilte waarin ze verder kon tekenen.

’s Avonds in bed dacht ze terug aan de man in de haven. Met afschuw maar ook met heimelijke opwinding. Ze dacht vrij nauwkeurig te weten waar hij op uit was geweest.

Ze was opgegroeid op een boerderij, tussen de boerderijen van haar grootouders en haar ooms en tantes. Caroline en Helga waren nog klein en daarom trok ze met neefjes en nichtjes op. Ze speelden in de schuren, keken bij pasgeboren biggetjes en veulens en zagen hoe dieren ziek werden, doodgingen of weer herstelden. En ze waren erbij als de stier naar de koeien geleid werd en de hengst naar de merries. Op een kluitje stonden ze te kijken en de grappen van de stalknechts begon ze pas te snappen toen ze eens op onderzoek uitging omdat ze gekreun op de hooizolder hoorde. De witglanzende billen van de melkknecht en de gespreide benen van Lina uit de keuken – ze had alles in een flits gezien en in zich opgenomen – riepen aanvankelijk haar lachlust op, maar in de loop der jaren veranderde die in een onbekende opwinding als ze eraan terugdacht.

De man in de haven riep dezelfde opwinding op en ze kon het niet laten om zich het voorval voor de geest te halen, te bedenken wat hij wilde en om met haar vingers het heimelijke verlangen te laten groeien en ten slotte te stillen. Die sensatie had haar de eerste keer verbijsterd. Hadden andere meisjes dit ook? En als alleen een fantasie het al teweegbracht, hoe zou het dan in het echt zijn? Was dat het geheim van het huwelijk? Maar ze wilde niet trouwen, nog lang niet en misschien wel nooit. Ze wilde een ander leven dan haar moeder, die alleen maar bezig was met haar kinderen, met het far naar de zin maken, met Signe in het gareel houden en met tobben over geld. Nooit zong ze meer, nooit speelde

ze meer op het harmonium terwijl dat vroeger haar lust en haar leven was.

Zij zou haar tekenen en schilderen niet opgeven voor een man, nog in geen honderd jaar.

Een paar dagen later begon ze aan een zelfportret. De tekening van de haven was mislukt. Het perspectief deugde niet, het water was te vlak en te doods en ze had geen idee hoe ze er leven in moest brengen.

Voor het zelfportret zette ze een spiegel tegen een stapel boeken en draaide hem naar de voordeligste kant van haar gezicht. Zo vielen haar zware oogleden niet op en kreeg ze een zweem van charme. Met houtskool schetste ze de omtrek van haar hoofd en de aanzet van het haar. Ze zocht naar de plaats van de ogen, de mond. Ze keek in de spiegel, schatte afstanden, zag vormen die haar hand naar het papier bracht en daarna weer uitvlakte. Ze zette nieuwe lijnen langs de oude die ze ook weer wegpoetste. Ze verschoof de spiegel voor een andere invalshoek en probeerde het op de achterkant van het papier opnieuw. Nu werden de lijnen te dik omdat ze de houtskool te stevig vastklemde. Een losse pols, dacht ze, maar dat hielp niet. Ze schoof de tekening opzij en pakte een nieuw vel en een potlood.

Een roffel op de trap kondigde haar zusje aan. Niemand anders liep naar boven alsof ze een toonladder speelde. De deur zwaaide open voor Helga. 'Far zegt dat je beneden moet komen.'

'Ik kom zo,' zei ze, en ze ging door met schetsen. Een diepe zucht deed haar opkijken. Helga zat met rode wangen en verwarde vlechten op haar bed, haar vuist onder haar kin. 'Ze hebben ruzie.'

Betzy sloot haar ogen. Al wéér? Sinds de verkoop van Overud maakten haar ouders elkaar verwijten. Ze had gehoopt dat het na de verhuizing zou afnemen, maar het tegendeel leek het geval.

'Erge ruzie,' deed Helga er een schepje bovenop. 'Over geld. Ik neem later nooit geld.'

‘Gelijk heb je,’ zei Betzy en ze tekende verder. Het begon er- gens op te lijken, hoewel het haar eerste zelfportret was. In Overud tekende ze bomen en luchten of een uitzicht naar de bergen. On- willekeurig gingen haar gedachten terug. Het rode huis met de krakende trappen, onafzienbare bossen, velden, landerijen, boeren- kinderen die haar links lieten liggen omdat háár vader het hoog in de bol had met zijn landgoed. Of verbeelde ze zich dat en had zij zelf de afzondering gezocht omdat ze daarin kon zien hoe het licht op een plas water viel en hoeveel kleuren groen er in een enkel blad zaten?

‘Kom nou mee, Betzy,’ zeurde Helga. ‘Het gaat over jou.’

Ze keek verward op. Zat Helga daar nog steeds?

‘Over scholen en zo.’

Hoopvol legde ze haar potlood neer. Zou haar vader er einde- lijk werk van hebben gemaakt? Ze had hem al een paar keer ge- vraagd om te informeren naar scholen voor kunstonderwijs. Als ze hem eraan herinnerde, leek hij het weer vergeten en mompelde iets over later en straks.

Ze schoof haar tekening weg en reikte Helga de hand. ‘Op naar het hol van de leeuw.’

Beneden leek het een gewone zondagmiddag. Bredo zat met zijn blokken op de grond en Olga kleepte een teddybeer aan. Aan de lange tafel zat Caroline met haar schriften, haar vader met de krant en haar moeder met een borduurwerk. Van een ruzie restte alleen het bleke lijntje rond haar mond. Haar vader trommelde ongedul- dig op tafel.

Ze ging recht tegenover hem zitten. ‘Ja... far?’

Hij tikte op een bericht in de krant. ‘Hier zit geld in,’ zei hij. ‘Ze geven nieuwe grond uit voor de bouw van huizen in het noor- den van de stad. Als belegger kun je daar goud mee verdienen. De stad breidt zich uit. Er zijn steeds meer mensen die een huis nodig hebben en...’

Ze slaakte een zucht. Dus far had weer een nieuw plan. Zou er deze keer iets van terechtkomen? Hij had een boerderij gehad, hij was rentmeester geweest, makelaar, houtvester. Om de paar jaar begon hij aan iets nieuws en elke keer liep het op niets uit. Haar vader praatte door: 'Investing... toekomst... aandelen... opbrengst.'

Haar moeder zweeg. Het bleke lijntje om haar mond werd witter.

Caroline rolde met haar ogen maar dook weg toen far haar een waarschuwend blik toewierp. Bredo begon te jengelen en hees zich op zijn moeders schoot. Olga kroop ernaast en duwde haar broertje weg. Helga timmerde een mars op de piano.

Ik moet hier weg, dacht Betzy. Ik moet hier echt weg. Het was een glashelder inzicht dat in haar oprees. Het benauwt me, de drukte, de regels, het beroep op mij. Ik wil ruimte, adem, toekomst. Ze onderbrak haar vader. 'En mijn school, far? Helga zei dat ik daarom bij u moest komen.'

'Dat vertel ik je net!' Hij tikte weer op de krant. 'Dit is een ongelofelijke kans. Als ik die pak, hebben we straks geld voor een opleiding. Voor jou, voor je zusjes, voor Bredo.'

Straks. Het was altijd 'straks'.

'De kunstschool laat geen meisjes toe,' ging haar vader verder. 'Maar er zijn hier privéleraren, schilders die leerlingen aannemen. En hiermee...' Hij bonsde nu op de krant. 'Hiermee kunnen we dat betalen. Kijk, hier staat het: waardevaste investering. Op den duur levert dat geld op.'

Op den duur. Het was alsof er een deur dichtsloeg, pal in haar gezicht.

Haar moeder zette de twee kleintjes op de grond en legde zuchtend een hand op haar arm. 'Ik... far en ik... we gunnen je een goede leraar, Betzy. Heus! Maar nu kan het nog niet. Daarom dachten we: als je intussen eens een leergang bij de diaconessen doet? Die zijn gratis. Dan word je ziekenverzorgster of verpleeg-

ster. Dat komt altijd van pas. En dan kun je later...' ze aarzelde, '... volgend jaar naar een goede leraar. Je hebt een zeker talent, dat wéten we.' En met een waarschuwende blik naar haar man: 'Dat licht mogen we niet onder de korenmaat zetten.'

Betzy slikte, wilde iets zeggen maar er kwam geen geluid uit haar keel. Even zat ze doodstil. Toen stond ze op en liep de kamer uit, terug naar de slaapkamer. Daar schoof ze al haar tekenspullen in een doos. Het papier met het zelfportret scheurde ze in stukken, steeds kleinere stukken. Rats, rats, rats. Met elke scheur verdween een stukje toekomst. Nooit zou ze meer een zelfportret maken.

's Nachts zocht ze een uitweg. Na de tranen van teleurstelling, die ze in haar kussen smoorde om Helga niet wakker te maken, werd haar hoofd helder en ging ze alle mogelijkheden na. Zolang ze minderjarig was, was haar vaders wil wet. Mokken of boos worden veranderde daar niets aan. Dus moest ze óf lijdzaam afwachten óf het advies van haar moeder volgen. De keus was niet moeilijk. In ieder geval ontsnapte ze daarmee aan het rumoer van een groot gezin in een te klein huis.